

Resum del Seminari

Canvi demogràfic i estat del benestar

Barcelona, 14 de desembre de 2006

Resumen del Seminario
Cambio demográfico y estado de bienestar

Summary of the Seminar
Demographic Change and the Welfare State

Résumé du séminaire
Changement démographique et État providence

© Centre d'Estudis Jordi Pujol
Passeig de Gràcia, 8-10, 2n 1a A
08007 Barcelona
Telèfon: 933 428 535
Fax: 933 428 964
www.jordipujol.cat

Dipòsit legal:
Impressió:

Resum de les transcripcions de les ponències del Seminari «Canvi demogràfic i estat del benestar» organitzat pel CEJP, que va tenir lloc a Barcelona el 14 de desembre de 2006.

Edició dels textos: EMC Transcripcions • www.transcripcions.com
Disseny de la col·lecció: Verloc. GCE. • www.verloc.com

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, comprenent-hi la reprografia i el tractament informàtic, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita dels titulars del copyright i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Resumen de las transcripciones de las ponencias del Seminario «Cambio demográfico y estado de bienestar» organizado por el CEJP, que se celebró en Barcelona el 14 de diciembre de 2006.

Edición de los textos: EMC Transcripcions • www.transcripcions.com
Diseño de la colección: Verloc. GCE. • www.verloc.com

La reproducción total o parcial de esta obra por cualquier procedimiento, incluyendo la reprografia y el tratamiento informático, están estrictamente prohibidas sin la autorización escrita de los titulares del copyright y serán sometidas a las sanciones establecidas por la ley.

Summary of the transcriptions of the talks from the Seminar "Demographic Change and the Welfare State" organised by the CEJP and held in Barcelona on the 14th December 2006.

Text editing: EMC Transcripcions • www.transcripcions.com
Collection design: Verloc. GCE. • www.verloc.com

The total or partial reproduction of this work by any method, including by mechanical, photographic, electronic or computerised means, is entirely prohibited without written authorisation from the copyright holders and will be subject to the penalties established by law.

Résumé des transcriptions des communications du séminaire *Changement démographique et Etat providence* organisé par le CEJP, qui s'est tenu à Barcelone le 14 décembre 2006.

Édition des textes : EMC Transcripcions • www.transcripcions.com
Design de la collection : Verloc. GCE • www.verloc.com

La reproduction totale ou partielle de cet ouvrage par n'importe quel procédé, y compris la reprographie et le traitement informatique, est rigoureusement interdite sans l'autorisation écrite des titulaires du copyright et est soumise aux sanctions établies par la loi.

RESUM

Canvi demogràfic i estat del benestar

Barcelona, 14 de desembre de 2006

Aclariment

El resum d'aquest Seminari és obra del CEJP, per la qual cosa els conferenciants no se'n fan responsables del contingut. Per veure el text complet, adreceu-vos a: <http://www.jordipujol.cat/ca/cejp/publicacions>.

Contingut

<i>Presentació del Seminari i conferència inaugural</i>	5
<i>Taula rodona: «Canvi demogràfic, natalitat i polítiques familiars»</i>	6
<i>Conferència: «Canvi demogràfic a Europa: la transformació dels valors familiars i del mercat de treball»</i>	7
<i>Taula rodona: «Canvi demogràfic, envelliment de la població i polítiques de dependència»</i>	8
<i>Conferència i acte de cloenda</i>	10

El 14 de desembre de 2006, el Centre d'Estudis Jordi Pujol (CEJP) va organitzar el Seminari «Canvi demogràfic i estat del benestar» a la seu de l'Obra Social de Caixa Sabadell de Barcelona. La jornada va estar coordinada per Carles Boix, professor de Ciència Política de la Universitat de Princeton, i va agrupar personalitats destacades dels àmbits de la política, l'economia, la universitat i la sociologia, que van debatre i examinar les causes i les conseqüències de la caiguda de la natalitat i l'envelliment de la població a les societats més avançades.

La presentació del Seminari va ser a càrrec de Jordi Pujol, president del CEJP, i Carles Boix, els quals van destacar la importància que té la natalitat per a un país i van recordar els objectius concrets de l'acte. Tot seguit la professora de Política Internacional de la Universitat d'Oslo Janne Haaland-Matlary va pronunciar la conferència «Reconciliació de la vida familiar i laboral. Què cal fer?», en què va destacar la incorporació de la fecunditat a l'agenda política, va comparar els sistemes i les polítiques de diferents països europeus i va proposar vies de futur. Posteriorment

es va celebrar la primera taula rodona del Seminari, titulada «Canvi demogràfic, natalitat i polítiques familiars» i moderada per la rectora de la Universitat Oberta de Catalunya, Imma Tubella, que va subratllar la importància de la família com a element identitari. Els participants en aquesta taula van ser John Ermisch, professor de Recerca Social i Econòmica de la Universitat d'Essex, i Jordi Gual, professor d'Economia de l'IESE, que van parlar, respectivament, de la desconexió creixent entre la fecunditat i el matrimoni a Europa i de la natalitat i l'envelliment de la població, així com de les polítiques necessàries per redreçar la situació.

A la sessió de la tarda, Alicia Adserà, professora de la Universitat de Princeton, va pronunciar la conferència «Canvi demogràfic a Europa: la transformació dels valors familiars i del mercat de treball», en què va analitzar les transformacions que s'han produït a Europa en relació amb la fertilitat al llarg dels últims anys, i va presentar propostes de futur a partir de l'anàlisi dels models d'altres països europeus. A continuació, la segona taula rodona de la jornada, que va

portar per títol «Canvi demogràfic, envelliment de la població i polítiques de dependència», va ser moderada per Àngel Castiñeira, professor de Ciències Socials d'ESADE, i va estar formada per Guillermo de la Dehesa, vicepresident de Goldman Sachs Europe, Víctor Pérez-Díaz, professor de Sociologia de la Universidad Complutense de Madrid, i Carles Boix. De la Dehesa va tractar els efectes econòmics de l'envelliment de la població i les possibles solucions, Pérez-Díaz va definir les característiques i interessos de la població del 2050 i Boix va reflexionar sobre

les conseqüències del canvi demogràfic en els fonaments polítics de l'estat del benestar. Finalment, la primera taula rodona va concloure amb un col·loqui entorn de les preguntes formulades pel públic, i la segona ho va fer amb un debat entre els ponents.

L'acte de cloenda del Seminari va consistir en una breu intervenció de Jordi Pujol i un discurs del president de Caixa Sabadell, Lluís Brunet, que va destacar la importància de l'anàlisi i la reflexió sobre la societat actual i va mostrar el seu suport a les activitats del CEJP.

Presentació del Seminari i conferència inaugural

En la inauguració d'aquest tercer seminari del CEJP, el president Jordi Pujol aprofita per recalcar la importància de la població, que, juntament amb el territori, és allò que conforma un país. A continuació, el director del Seminari, Carles Boix, en resumeix l'objectiu: debatre la fertilitat i les connotacions que té en la dependència, en l'envelliment de la població, en la immigració i en les relacions internacionals. El punt de partida del Seminari és la situació de Catalunya (amb una taxa d'1,2 fills per dona) i el propòsit és fer una doble reflexió per valorar si les causes de la davallada poblacional són culturals i religioses o si hi ha barreres que no permetin compatibilitzar la vida familiar i laboral.

Conferència: «Reconciliació de la vida familiar i laboral. Què cal fer?», Janne Haaland-Matlary, professora de Política Internacional de la Universitat d'Oslo

La intervenció se centra en el paper rellevant i nou de la fecunditat i la família en l'agenda política, tant per als planificadors de l'OTAN –ja que les previsions sobre població europea a mitjà i llarg termini i les tendències demogràfiques actuals repercuteixen directament en les polítiques de defensa– com per als ministres d'Economia d'Europa. Haaland-Matlary estableix una comparativa entre diversos paï-

sos, segons la qual al nord es debaten les qüestions de família des de mitjan anys seixanta i les polítiques sempre s'han dissenyat sobre un estat del benestar potent, mentre que al sud hi ha actituds i oportunitats de les dones que generen taxes de natalitat molt baixes; a més, hi ha casos com Alemanya on es produeix el fenomen DINK (*double income, no kids*). En relació amb això, considera que és molt perillós el reduccionisme amb què es tracta la fecunditat actualment, perquè la família és la unitat bàsica i natural de qualsevol societat i l'estat s'ha de limitar a ajudar-la i no manipular-la. En aquest sentit, hi ha dos extrems que no són adequats: el comunisme –en que la necessitat dicta la taxa de fecunditat– i el liberalisme o individualisme –en què els infants esdevenen objectes. La professora repassa les polítiques existents a Europa i enumera un seguit de mesures que l'estat hauria d'introduir per conciliar la vida familiar i laboral, entre les quals hi ha disminuir l'edat de fecundar i educar els fills, orientar les polítiques a una franja d'edat més jove i afavorir les baixes de maternitat i paternitat en el sector públic i privat. Tinent en compte que la globalització i les comunicacions permeten flexibilitzar els horaris i treballar des de qualsevol lloc, els governs haurien d'incorporar els estils de vida que beneficien la fecunditat; a més, tal com mostren les experiències nòrdiques, tenir un estat

del benestar amb un sector públic fort no resta competitivitat a les economies nacionals.

Finalment, Haaland-Matlary reflexiona sobre la tendència dels polítics a treballar en el marc de la nació estat i sobre la seva incapacitat de pensar a nivell global. Així doncs, creu que el repte polític actual és l'economia ins-

trumental i que s'han de separar les necessitats de l'estat de les necessitats legítimes de la família. Com a conclusió, subratlla que els pares i els infants tenen drets i deures, i defensa el respecte a la Declaració Universal dels Drets Humans.

Taula rodona: «Canvi demogràfic, natalitat i polítiques familiars»

Imma Tubella, rectora de la Universitat Oberta de Catalunya, presenta la primera taula rodona del Seminari i aprofita per divulgar un projecte del 2003 sobre els elements d'identificació dels ciutadans que va donar com a resultat majoritari la família. Segons el seu parer, la globalització i la flexibilitat productiva que comporta, juntament amb la introducció de les tecnologies de la informació i la lluita de la dona per accedir al món laboral, estan transformant aspectes bàsics de la nostra societat, i cal saber si les institucions i les polítiques estan al dia per afrontar aquest canvi. Tot seguit presenta els participants a la taula rodona, John Ermisch i Jordi Gual, i els passa la paraula.

John Ermisch, professor de l'Institut per a la Recerca Social i Econòmica de la Universitat d'Essex

Ermisch centra el seu discurs en la desconexió creixent que hi ha entre la fecunditat i el matrimoni a Europa, i en l'anàlisi dels models nòrdics en comparació amb el del nostre país. Per començar, examina el canvi que s'ha produït als països escandinaus, on fa vint anys hi havia una taxa de fecunditat elevada, matrimonis joves, poca dissolució matrimonial i pocs naixements fora del matrimoni, i ara hi ha una tendència a posposar l'edat de casar-se, una gran proporció de fills nascuts fora del matrimoni i una taxa més alta de divorcis i unions no matrimonials. En línies generals, el ponent apunta els tres factors que han fet que les persones posposin el moment de casar-se: l'aparició de la píndola anticonceptiva, l'accés

generalitzat a l'educació superior i el fenomen de la cohabitació. En aquest sentit, però, actualment es produeixen dues dinàmiques, ja que al nord la fecunditat segueix sent elevada perquè es tenen fills en unions de cohabitació, mentre que al sud roman baixa i tardana perquè la cohabitació no està tan estesa. Finalment, i malgrat que la cohabitació hagi contribuït a mantenir la xifra de fecunditat als països escandinaus, Ermisch afirma que es tracta d'una forma d'unió menys estable que també té costos per a l'estat —com el d'haver de fer front a les famílies desestructurades.

Jordi Gual, professor d'Economia de l'IESE

L'exposició de Gual és de caràcter generalista i es divideix en la natalitat i l'envelliment de la població, i les polítiques per redreçar la situació actual. Quant a la natalitat, cal veure fins a quin punt podem mantenir-ne o recuperar-ne la taxa i compatibilitzar-ho amb la incorporació de la dona al mercat laboral. Pel que fa a les polítiques, fins ara les que s'han portat a terme s'han dedicat, d'una banda, al foment de la natalitat i la conciliació de la vida familiar i laboral, i, de l'altra, a facilitar l'accés a l'habitatge i a l'educació dels infants de sis mesos a tres anys. Gual considera que per avançar cap a la conciliació cal actuar en el mercat laboral, és a dir, estabilitzar la contractació, flexibilitzar els horaris i facilitar l'accés a les escoles bressol. No hem d'inventar res, sinó remetre'ns a les experiències d'altres països, ja que allà on hi ha més participació femenina és on la taxa de natalitat és

més alta, gràcies al fet que s'han introduït polítiques actives que afavoreixen la incorporació de la dona a la feina i el fet de tenir fills.

A continuació el ponent presenta dos estudis del Servei d'Estudis de "la Caixa" que aporten dades per al debat. El primer, dirigit per Maria Gutiérrez, analitza les activitats a què dediquen temps els catalans, i un dels resultats que ha donat és que la dedicació dels homes als fills no depèn de la seva situació laboral, però la de les dones sí. El segon, que examina l'ocupació a partir dels cinquanta-cinc anys, conclou que les persones que surten més fàcilment del mercat de treball i no hi tornen són les dones, les persones amb poca formació, amb incapacitats laborals i les nascudes fora de Catalunya. En conseqüència, el professor valora positivament la reforma de la Llei de jubilació i de reforma del mercat laboral de 2002, i assenyala que aquests estudis ajuden a detectar els col·lectius que requereixen atenció i donen suport analític i estadístic per al disseny de polítiques.

Col·loqui

Tubella enceta el col·loqui preguntant als ponents si no estem atrapats en un món que no existeix, ja que estem avançant cap a una flexibilització de la feina (que té costos però també avantatges) i caldria pensar mesures concretes per fer front a aquest canvi. Gual afirma que és difícil canviar el model de societat i passar d'entorns laborals clàssics a moderns, però reitera la necessitat de recórrer a experiències d'altres indrets, com Dinamarca, que ha introduït flexibilitat en l'entrada i sortida del mercat de treball però també ha creat

una xarxa de seguretat que garanteix que els treballadors tornin a entrar-hi. Ermisch, per la seva banda, creu que aquest tema posa de manifest que les reformes s'han d'efectuar simultàniament a molts nivells, és a dir, que per fer front a l'escassa mobilitat geogràfica dels ciutadans, per exemple, cal millorar el mercat de l'habitatge i les infraestructures territorials.

El primer grup d'interpel·lacions del públic fa referència a la natalitat. Sobre per què cal augmentar el nombre de fills i a qui interessa, Ermisch afirma que és un desig de les dones i Gual contesta que la raó és econòmic-social, perquè cal tenir una piràmide de població equilibrada que faci que un grux de població en edat de treballar generi les rendes per pagar les jubilacions i prestacions de la resta. Sobre les iniciatives per fomentar la natalitat, Gual creu que s'han d'adoptar mesures fiscals, laborals i d'habitatge, però Ermisch qüestiona l'eficàcia de les mesures fiscals. Pel que fa al segon grup de preguntes, que giren entorn de la conciliació, Gual apunta que l'horari laboral espanyol és un exemple d'estructura institucional que dificulta que les dones tinguin fills, i adverteix que per qüestions d'horari moltes dones qualificades accepten feines on se les infravalora, i això afecta molt negativament la productivitat nacional. En relació amb el paper de l'empresa, els ponents creuen que cal passar de les estructures jerarquitzades a sistemes de treball en equip i xarxa. Per acabar, el director del Seminari formula una pregunta sobre els costos de la cohabitació per als fills, a la qual Ermisch respon que als països escandinaus els efectes es minimitzen perquè hi ha sistemes de protecció per a les mares solteres.

Conferència: «Canvi demogràfic a Europa: la transformació dels valors familiars i del mercat de treball», Alicia Adserà, professora de la Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Universitat de Princeton

La professora inicia la conferència assenyalant que, en la situació actual, en un termini

de cinquanta anys la diferència entre l'edat mitjana de la població a Europa i als Estats

Units pot passar de dos a disset anys. A partir d'aquesta premissa estructura el discurs en diverses parts: els canvis demogràfics, les preferències, el mercat laboral i la fertilitat, el cas espanyol, els canvis de valors i les propostes de futur, i en tot moment dóna suport a les explicacions amb gràfics i taules. En relació amb el primer punt, s'ha produït un canvi profund que s'explica a través de la reducció de la fertilitat i el fet que no ha estat homogènia als països desenvolupats. A Europa, l'endarreriment de la maternitat és un fet i és especialment notable als països del sud; a més, les dades demostren que a la llarga endarrerir la maternitat comporta tenir menys fills. Pel que fa a les preferències, cal preguntar-se quines raons motiven aquests canvis demogràfics, la més notable de les quals vindria a ser la incorporació de la dona al mercat laboral. Tot i que el desig de tenir fills es manté en tots els països, hi ha una diferència entre el nombre de fills ideal i el real, i això evidencia l'existència de barreres que impedeixen tenir els fills desitjats. Quant al mercat laboral i la fertilitat, es fa visible un canvi en la relació d'aquests elements, ja que es tenen més fills als països on menys dones treballen o busquen feina. Adserà s'endinsa en l'anàlisi de les causes a partir de diferents dades i estudis, i n'extreu la conclusió que la incertesa econòmica i l'atur han contribuït a la davallada de les taxes de fertilitat i l'endarreriment de la maternitat a Europa. Per contrarestar-ho, és aconsellable optar per la regulació del temps parcial, l'oferta de treball en el sector públic i la prevalença dels contractes temporals. Com a exemple i argumentació, la professora examina diversos països on

s'han introduït aquestes fórmules, com ara Noruega, Dinamarca o Finlàndia –on el 30% de la població treballa al sector públic–, Suècia –on les dones sempre tornen a incorporar-se al mercat de treball–, els Estats Units i el Regne Unit –on es retiren temporalment o treballen a temps parcial– i el d'Espanya i els països del sud, on la sortida del mercat de treball és definitiva.

En relació amb el cas espanyol, s'observa una caiguda de la taxa total de fertilitat i un increment del nivell d'atur i de la proporció de dones que treballen amb contractes temporals. Les espanyoles argüeixen que no tenen més fills per la manca de recursos econòmics, per tant, cal millorar les condicions econòmiques, incrementar els ingressos i possibilitar la feina des de casa. Pel que fa al canvi de valors, la religió i la modernitat han produït canvis profunds en els models familiars, i totes les transformacions demogràfiques i de comportament de la parella formen aquesta «segona transició demogràfica». Finalment, Adserà es pregunta si hi ha res a fer per conciliar l'interès de tenir fills els joves i el d'assolir estabilitat laboral, i conclou, gràcies a les dades analitzades al llarg de la conferència, que es pot optar per dos models d'altres estats. El primer és el nòrdic, i consisteix a crear molta ocupació al sector públic, que hi treballin les dones i crear llars d'infants públiques. El segon és el dels països anglosaxons, i es basa en el mercat, és a dir, a reduir la incertesa amb un atur baix i flexibilitat laboral. Tanmateix, la ponent també assenyala el risc que les noves realitats hagin arribat a modificar les preferències personals, com ha succeït a Alemanya.

Taula rodona: «Canvi demogràfic, envelliment de la població i polítiques de dependència»

La segona taula del Seminari està moderada per Àngel Castiñeira, professor de Ciències Socials d'ESADE, que introdueix la temàtica i la situa en el marc dels estats del benestar. Tot seguit fa un apunt sobre el canvi de societat

d'ençà de la postguerra europea i considera que l'escenari actual planteja un seguit de preguntes noves. En aquest sentit, destaca la contribució dels participants a la taula: Guillermo de la Dehesa, Víctor Pérez-Díaz i Carles Boix.

Guillermo de la Dehesa, vicepresident de Goldman Sachs Europe

De la Dehesa estructura el seu discurs entorn dels efectes econòmics de l'envelliment de la població i de la formulació de possibles solucions. Quan un país envelleix, creix menys el seu PIB i el seu PIB per habitant, ja que la població en edat de treballar va decreixent, es redueix l'estalvi públic i privat i augmenta l'endeutament. Les previsions actuals són que l'any 2050 Espanya gastarà el 15,7% del PIB en pensions, per tant, s'haurà d'endeutar per fer front a aquests costos; a més, la reducció en l'estalvi està relacionada amb la reducció de la inversió, que al seu torn fa minvar la intensitat de capital i deriva en menys productivitat i creixement.

A partir d'aquesta anàlisi, De la Dehesa proposa quatre possibles solucions. La primera és que l'Estat es negui a endeutar-se més, però és inviable perquè la majoria de la població tindrà més de seixanta-cinc anys i sempre hi votarà en contra. La segona suposa augmentar la taxa de fecunditat, bé donant incentius econòmics per cada fill –cas de França–, o bé donant facilitats a les dones que treballen –cas de Suècia, Dinamarca i Finlàndia, on les dones treballen més i tenen més fills. La tercera implica augmentar l'edat de jubilació a mesura que augmenta l'esperança de vida. La quarta és facilitar l'arribada de la immigració, ja que per poder mantenir la xifra de persones en edat de treballar a Espanya caldrien 6,2 milions d'immigrants. Ara bé, la immigració només és un sistema temporal, perquè el que cal és que augmenti la taxa de fecunditat, per això s'ha de pensar en noves vies, que mai no seran solucions màgiques sinó un conglomerat de diverses propostes.

Víctor Pérez-Díaz, professor de Sociologia de la Universidad Complutense de Madrid

Pérez-Díaz recorre a les xifres dels països de l'OCDE que vaticinen que l'any 2050 la població de més de seixanta-cinc anys representarà dues tercers parts del total, i es

dedica a definir aquest sector de població. El sociòleg exposa els trets que la caracteritzaran –seran persones amb educació, recursos econòmics i amb disposició a ser presents en la societat– i especula sobre l'ús dels seus recursos. Tenint en compte que els seus interessos seran bàsics, es preocuparan per la salut, la família, les pensions i les seves activitats, i és possible que retornin a experiències religioses. Alhora, s'aniran traslladant cap a actituds de centre i centre dreta i tindran poca pràctica cívica i xarxes d'associacionisme pobres. En definitiva, serà un col·lectiu amb un pes electoral fort, però l'articulació d'aquest pes estarà influida per la tendència a la moderació i el pragmatisme, i per un interès en els elements bàsics. Pérez-Díaz també examina la responsabilitat dels ciutadans en la governança de la seva societat i afirma que és doble, ja que els polítics tenen responsabilitat cívica davant la ciutadania, i aquesta té responsabilitat cívica per si mateixa. Finalment, i en referència al futur en un context en què es preveu un augment considerable de la immigració, és del parer que els polítics han d'iniciar una nova reflexió que abandoni l'horitzó local per passar a l'europeu i global.

Carles Boix, professor de Ciència Política de la Universitat de Princeton

La intenció de Boix és reflexionar sobre les conseqüències del canvi demogràfic en els fonaments polítics de l'estat del benestar, però vol plantejar una forma de reflexió allunyada de les tendències tradicionals al caràcter economicofinancer i ideològic. Per poder entendre les conseqüències del canvi demogràfic convé recordar que a Europa l'estat del benestar se sustenta en un ampli consens social de mitjan segle XX, i que avui dia es manté perquè respon als principis que creiem que han de regir una societat equitativa, perquè ha coincidit amb una etapa de vigor econòmic i expansió de les oportunitats i perquè accentua la percepció ciutadana que tracta tothom per igual.

Boix aprofundeix en les característiques del moment de creació del consens social, en què la població europea incloïa un sector social important amb ingressos baixos, hi havia un estrat social notable amb feines molt dures, totes les famílies eren similars, l'esperança de vida era semblant a l'edat de jubilació i la majoria de famílies tenia molts fills. Aquests aspectes feien que l'estat del benestar fos sostenible i acceptable, però en els darrers vint o trenta anys aquesta homogeneïtat ha començat a canviar: els ingressos mitjans i la possibilitat d'estalvi han augmentat, el temps de jubilació també, s'ha arribat a una convergència entre home i dona i les famílies s'han diversificat. Així doncs, el caràcter heterogeni de la societat actual crea tensions en el consens social i fa indispensable que l'estat del benestar creï oportunitats per desenvolupar una vida individual flexible, redueixi els incentius negatius a treballar i articuli mecanismes per augmentar les oportunitats i la productivitat individual.

Col·loqui

Pérez-Díaz inicia el col·loqui amb una intervenció en què, primerament, qüestiona fins a quin punt podem considerar que l'estat del benestar és una cristallització de sentiments de solidaritat, ja que la construcció d'un estat del benestar com a equivalent de solidaritat és problemàtica i amaga una fallàcia abstractiva. Segonament, creu que cada societat defineix l'estat del benestar i les seves institucions en funció del seu univers moral i que, per tant, no es poden comparar de manera generalista. Finalment, afirma que parlar de llibertat individual sense fer referència al risc és parlar de persones que no són responsables dels seus actes. Per la seva banda, Boix fa una breu consideració sobre la immigració alertant dels riscos de dues temptacions de la nostra societat –la d'exclusió i la d'integració ràpida– i declarant que els immigrants s'han d'adaptar. A mode de resum i conclusió, Castiñeira afirma que les fórmules del passat poden esdevenir els fracassos del futur i subratlla que estem obligats a reformular les estructures polítiques.

Conferència i acte de cloenda

Jordi Pujol dóna la paraula a Lluís Brunet i agraeix a Caixa Sabadell la cessió de l'espai on s'ha dut a terme el Seminari.

Lluís Brunet, president de Caixa Sabadell

Brunet afirma que actualment vivim moments de canvis profunds que se succeeixen amb rapidesa, i que per aquest mateix motiu necessitem anàlisis acurades que assenyalin els camins de futur als agents econòmics i a la societat en general. En relació amb la temàtica del Seminari, considera indubtable que caldrà conciliar els canvis amb les necessitats d'avui i les previstes per a demà.

Caixa Sabadell, a través de l'Obra Social, reverteix una part important dels seus beneficis en accions socials, culturals i mediambientals, en col·laboració amb entitats de la societat civil que assisteixen la gent gran, els immigrants, els discapacitats i altres col·lectius desfavorits socialment. Brunet opina que per poder donar resposta a aquestes necessitats és primordial conèixer la realitat, i per això valora i agraeix la tasca del Centre d'Estudis Jordi Pujol en el reforç dels valors bàsics de Catalunya i Europa. Com a conclusió, expressa el seu suport total a les iniciatives del CEJP, felicita les persones que hi han participat i agraeix la feina del coordinador i l'assistència del públic. ■

www.jordipujol.cat

RESUMEN

Cambio demográfico y estado de bienestar

Barcelona, 14 de diciembre de 2006

Aclaración

El resumen de este seminario es obra del CEJP, por lo que los conferenciantes no se hacen responsables de su contenido. Para consultar el texto completo, visite la página: <http://www.jordipujol.cat/es/cejp/publicacions>.

Contenido

<i>Presentación del Seminario y conferencia inaugural</i>	13
<i>Mesa redonda: «Cambio demográfico, natalidad y políticas familiares»</i>	14
<i>Conferencia: «Cambio demográfico en Europa: la transformación de los valores familiares y del mercado de trabajo»</i>	15
<i>Mesa redonda: «Cambio demográfico, envejecimiento de la población y políticas de dependencia»</i>	16
<i>Clausura</i>	18

El 14 de diciembre de 2006, el Centre d'Estudis Jordi Pujol (CEJP) organizó el Seminario «Cambio demográfico y estado de bienestar» en la sede de la Obra Social de Caixa Sabadell, en Barcelona. La jornada estuvo coordinada por Carles Boix, profesor de Ciencia Política de la Universidad de Princeton, y reunió a personalidades destacadas de los ámbitos de la política, la economía, la universidad y la sociología, que debatieron y examinaron las causas y las consecuencias de la caída de la natalidad y el envejecimiento de la población en las sociedades más avanzadas.

La presentación del Seminario corrió a cargo de Jordi Pujol, presidente del CEJP, y de Carles Boix, quienes destacaron la importancia que tiene la natalidad para un país y recordaron los objetivos concretos del acto. A continuación, la profesora de Política Internacional de la Universidad de Oslo Janne Haaland-Matlary pronunció la conferencia «Reconiliación de la vida familiar y laboral. ¿Qué debemos hacer?», en la que destacó la incorporación de la fecundidad a la agenda política, comparó los sistemas y las políticas de diferentes países europeos y propuso vías de futuro. Posteriormente se celebró la primera mesa redonda del Seminario, titulada «Cambio demográfico, natalidad y políticas familiares» y moderada por la rectora de la Universi-

tat Oberta de Catalunya, Imma Tubella, la cual subrayó la importancia de la familia como elemento identitario. Los participantes en dicha mesa fueron John Ermisch, profesor de Investigación Social y Económica de la Universidad de Essex, y Jordi Gual, profesor de Economía del IESE, que hablaron, respectivamente, de la desconexión creciente entre fecundidad y matrimonio en Europa y de la natalidad y el envejecimiento de la población, así como de las políticas necesarias para enderezar la situación.

En la sesión de la tarde, Alicia Adserà, profesora de la Universidad de Princeton, pronunció la conferencia «Cambio demográfico en Europa: la transformación de los valores familiares y del mercado de trabajo», en la que analizó las transformaciones que se han producido en Europa en relación con la fertilidad en los últimos años, y presentó propuestas de futuro a partir del análisis de los modelos de otros países europeos. A continuación, la segunda mesa redonda de la jornada, titulada «Cambio demográfico, envejecimiento de la población y políticas de dependencia», estuvo moderada por Àngel Castiñeira, profesor de Ciencias Sociales de ESADE, y contó con la presencia de Guillermo de la Dehesa, vicepresidente de Goldman Sachs Europe, Víctor Pérez-Díaz, profesor de Sociología de la

Universidad Complutense de Madrid, y Carles Boix. De la Dehesa habló sobre los efectos económicos del envejecimiento de la población y las posibles soluciones, Pérez-Díaz definió las características e intereses de la población del año 2050 y Boix reflexionó sobre las consecuencias del cambio demográfico en los fundamentos políticos del estado de bienestar. Finalmente, la primera mesa redonda concluyó

con un coloquio en torno a las preguntas formuladas por el público, y la segunda finalizó con un debate entre los ponentes.

El acto de clausura del Seminario consistió en una breve intervención de Jordi Pujol y un discurso del presidente de Caixa Sabadell, Lluís Brunet, quien destacó la importancia del análisis y la reflexión sobre la sociedad actual y mostró su apoyo a las actividades del CEJP.

Presentación del Seminario y conferencia inaugural

En la inauguración de este tercer seminario del CEJP, el presidente Jordi Pujol aprovecha para recalcar la importancia de la población, que, junto con el territorio, es lo que conforma un país. A continuación, el director del Seminario, Carles Boix, resume su objetivo: debatir acerca de la fertilidad y las connotaciones que tiene en la dependencia, en el envejecimiento de la población, en la inmigración y en las relaciones internacionales. El punto de partida del Seminario es la situación de Cataluña (con una tasa de 1,2 hijos por mujer) y su intención es hacer una doble reflexión con el fin de valorar si las causas del descenso poblacional son culturales y religiosas o si hay barreras que impiden compatibilizar la vida familiar y laboral.

Conferencia: «Reconciliación de la vida familiar y laboral. ¿Qué debemos hacer?», Janne Haaland-Matlary, profesora de Política Internacional de la Universidad de Oslo

La intervención se centra en el papel de la fecundidad y la familia en la agenda política, un papel relevante y nuevo, tanto para los planificadores de la OTAN –ya que las previsiones sobre la población europea a medio y largo plazo y las tendencias demográficas actuales repercuten directamente en las políticas de defensa– como para los ministros de Economía de Europa. Haaland-Matlary establece una comparativa entre varios países, según la cual en el norte se debaten las cuestiones de familia desde mediados de los años sesenta y las políticas siempre se han diseñado sobre la ba-

se de un estado de bienestar potente, mientras que en el sur se generan unas actitudes y oportunidades para las mujeres que conllevan tasas de natalidad muy bajas; además, existen casos como el de Alemania, donde se produce el fenómeno DINK (*double income, no kids*). En relación con ello, considera que el reduccionismo con el que se trata la fecundidad actualmente es muy peligroso, porque la familia es la unidad básica y natural de cualquier sociedad y el estado debe limitarse a ayudarla y no manipularla. En este sentido, hay dos extremos que no son adecuados: el comunismo –en el que la necesidad dicta la tasa de fecundidad– y el liberalismo o individualismo –en el que los niños devienen objetos. La profesora repasa las políticas existentes en Europa y enumera una serie de medidas que el estado debería introducir para conciliar la vida familiar y laboral, entre las que están disminuir la edad de fecundar y de educar a los hijos, orientar las políticas hacia un sector de edad más joven y favorecer las bajas por maternidad y paternidad en el sector público y privado. Teniendo en cuenta que la globalización y las comunicaciones permiten flexibilizar los horarios y trabajar desde cualquier lugar, los gobiernos deberían incorporar los estilos de vida que benefician la fecundidad; además, tal como demuestran las experiencias nórdicas, tener un estado de bienestar con un sector público fuerte no disminuye la competitividad en las economías nacionales.

Finalmente, Haaland-Matlary reflexiona sobre la tendencia de los políticos a trabajar en el marco de la nación-estado y sobre su

incapacidad de pensar a nivel global. Así pues, cree que el reto político actual es la economía instrumental, y que las necesidades del estado deben separarse de las necesidades legítimas

Mesa redonda: «Cambio demográfico, natalidad y políticas familiares»

Imma Tubella, rectora de la Universitat Oberta de Catalunya, presenta la primera mesa redonda del Seminario y aprovecha para divulgar un proyecto de 2003 sobre los elementos de identificación de los ciudadanos que dio como resultado mayoritario la familia. En su opinión, la globalización y la flexibilidad productiva que conlleva, junto con la introducción de las tecnologías de la información y la lucha de la mujer para acceder al mundo laboral, están transformando aspectos básicos de nuestra sociedad y es necesario saber si las instituciones y las políticas están al día para afrontar este cambio. A continuación presenta a los ponentes, John Ermisch y Jordi Gual, y les cede la palabra.

John Ermisch, profesor del Instituto para la Investigación Social y Económica de la Universidad de Essex

Ermisch centra su discurso en la desconexión creciente que hay entre la fecundidad y el matrimonio en Europa, y en el análisis de los modelos nórdicos en comparación con el de nuestro país. En primer lugar, examina el cambio que se ha producido en los países escandinavos, donde hace veinte años la tasa de fecundidad era elevada y había matrimonios jóvenes, poca disolución matrimonial y pocos nacimientos fuera del matrimonio, mientras que ahora se tiende a posponer la edad de casarse, hay una gran proporción de hijos nacidos fuera del matrimonio y una tasa más alta de divorcios y uniones no matrimoniales. En líneas generales, el ponente apunta los tres factores que han hecho que las personas pospongan el momento de casarse: la aparición de la píldora anticonceptiva, el acceso generalizado a la educación superior y el fenómeno de la

de la familia. Como conclusión, subraya que los padres y los hijos tienen derechos y deberes, y defiende el respeto a la Declaración Universal de los Derechos Humanos.

cohabitación. En este sentido, sin embargo, actualmente se producen dos dinámicas, ya que en el norte la fecundidad sigue siendo elevada porque se tienen hijos en uniones de cohabitación, mientras que en el sur sigue siendo baja y tardía porque la cohabitación no es tan frecuente. Finalmente, a pesar de que la cohabitación haya contribuido a mantener la cifra de fecundidad en los países escandinavos, Ermisch afirma que se trata de una forma de unión menos estable que también tiene costes para el estado –como el de tener que afrontar el problema de las familias desestructuradas.

Jordi Gual, profesor de Economía del IESE

La exposición de Gual es de carácter generalista y se divide en la natalidad y el envejecimiento de la población, y las políticas para enderezar la situación actual. En cuanto a la natalidad, es necesario ver hasta qué punto podemos mantener o recuperar la tasa y compatibilizarla con la incorporación de la mujer al mercado laboral. Por lo que respecta a las políticas, hasta ahora las que se han llevado a cabo se han dedicado, por una parte, a fomentar la natalidad y la conciliación de la vida familiar y laboral y, por otra, a facilitar el acceso a la vivienda y a la educación de los niños de seis meses a tres años. Gual considera que para avanzar hacia la conciliación hay que actuar en el mercado laboral, es decir, estabilizar la contratación, flexibilizar los horarios y facilitar el acceso a las guarderías. No tenemos que inventar nada, sino remitirnos a las experiencias de otros países, ya que donde hay más participación femenina es donde la tasa de natalidad es más alta, gracias al hecho de que se han introducido políticas activas que favorecen la incorporación de la mujer al mercado laboral y el hecho de tener hijos.

A continuación el ponente presenta dos trabajos del Servicio de Estudios de “la Caixa” que aportan datos para el debate. El primero, dirigido por María Gutiérrez, analiza las actividades a las que dedican tiempo los catalanes; uno de los resultados que arroja dicho estudio es que la dedicación de los hombres a los hijos no depende de su situación laboral, pero la de las mujeres sí. El segundo estudio, que examina el empleo a partir de los cincuenta y cinco años, concluye que las personas que salen más fácilmente del mercado de trabajo y no regresan a él son las mujeres, las personas con poca formación, las que presentan incapacidades laborales y las nacidas fuera de Cataluña. En consecuencia, el profesor valora positivamente la reforma de la Ley de Jubilación y de Reforma del Mercado Laboral de 2002 y señala que estos estudios ayudan a detectar los colectivos que requieren atención y prestan apoyo analítico y estadístico para el diseño de políticas.

Coloquio

Tubella inicia el coloquio preguntando a los ponentes si no estamos atrapados en un mundo que no existe, ya que avanzamos hacia una flexibilización del trabajo (que tiene costes, pero también ventajas) y habría que pensar medidas concretas para afrontar este cambio. Gual afirma que es difícil cambiar el modelo de sociedad y pasar de entornos laborales clásicos a modernos, pero reitera la necesidad de recurrir a experiencias de otros lugares, como Dinamarca, que ha introducido la flexibilidad en la entrada y salida del mercado de trabajo pero también ha creado una red de seguridad que garantiza que los trabajadores vuelvan a entrar

en él. Ermisch, por su parte, considera que esta cuestión muestra que las reformas deben efectuarse en muchos niveles simultáneamente, es decir, que para hacer frente a la escasa movilidad geográfica de los ciudadanos, por ejemplo, hay que mejorar el mercado de la vivienda y las infraestructuras territoriales.

El primer grupo de interpelaciones del público trata el tema de la natalidad. Sobre por qué hay que aumentar el número de hijos y a quién le interesa, Ermisch afirma que es un deseo de las mujeres y Gual contesta que la razón es económico-social, porque hay que tener una pirámide de población equilibrada que permita que el grueso de la población en edad de trabajar genere las rentas necesarias para pagar las jubilaciones y prestaciones del resto. Respecto a las iniciativas para fomentar la natalidad, Gual considera que deben adoptarse medidas fiscales, laborales y de vivienda, pero Ermisch cuestiona la eficacia de las medidas fiscales. En cuanto al segundo grupo de preguntas, en torno a la conciliación, Gual apunta que el horario laboral español es un ejemplo de estructura institucional que dificulta que las mujeres tengan hijos y advierte que por cuestiones de horario muchas mujeres calificadas aceptan trabajos en los que están infravaloradas, lo que afecta muy negativamente a la productividad nacional. En relación con el papel de la empresa, los ponentes creen que hay que pasar de las estructuras jerarquizadas a sistemas de trabajo en equipo y en red. Para terminar, el director del Seminario formula una pregunta sobre los costes de la cohabitación para los hijos, a la que Ermisch responde que en los países escandinavos los efectos se minimizan porque hay sistemas de protección para las madres solteras.

Conferencia: «Cambio demográfico en Europa: la transformación de los valores familiares y del mercado de trabajo», Alicia Adserà, profesora de la Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Universidad de Princeton

La profesora inicia la conferencia señalando que, en la situación actual, en un plazo de cincuenta años la diferencia entre la edad media

de la población en Europa y en Estados Unidos puede pasar de dos a diecisiete años. Partiendo de esta premisa, estructura el discurso

en varias partes: los cambios demográficos, las preferencias, el mercado laboral y la fertilidad, el caso español, los cambios de valores y las propuestas de futuro, y en todo momento acompaña las explicaciones con gráficos y tablas. Respecto al primer punto, se ha producido un cambio profundo que se explica por la reducción de la fertilidad y el hecho de que no ha sido homogénea en los países desarrollados. En Europa, el retraso de la maternidad es un hecho, y es especialmente notable en los países del sur; además, los datos demuestran que a la larga retrasar la maternidad implica tener menos hijos. En cuanto a las preferencias, hay que preguntarse qué razones motivan los cambios demográficos mencionados; la más notable vendría a ser la incorporación de la mujer al mercado laboral. Si bien el deseo de tener hijos se mantiene en todos los países, existe una diferencia entre el número de hijos ideal y el real, lo que evidencia la existencia de barreras que impiden tener los hijos deseados. En cuanto al mercado laboral y la fertilidad, se percibe un cambio en la relación entre estos elementos, ya que se tienen más hijos en los países donde menos mujeres trabajan o buscan trabajo. Adserà profundiza en el análisis de las causas a partir de diferentes datos y estudios, y llega a la conclusión de que la incertidumbre económica y el paro han contribuido al descenso de las tasas de fertilidad y el retraso de la maternidad en Europa. Para contrarrestar ambos fenómenos, es aconsejable optar por la regulación del tiempo parcial, la oferta de trabajo en el sector público y el predominio de los contratos temporales. Como ejemplo y argumentación, la profesora examina varios países donde se han introducido estas fórmulas, como Noruega, Dinamarca

o Finlandia –donde el 30% de la población trabaja en el sector público–, Suecia –donde las mujeres siempre vuelven a incorporarse al mercado laboral–, los Estados Unidos y el Reino Unido –donde se retiran temporalmente o trabajan a tiempo parcial– y el de España y los países del sur, donde la salida del mercado de trabajo es definitiva.

En relación con el caso español, se observa una caída de la tasa total de fertilidad y un incremento del nivel de paro y de la proporción de mujeres que trabajan con contratos temporales. Las españolas arguyen que no tienen más hijos por falta de recursos económicos; por tanto, hay que mejorar las condiciones económicas, incrementar los ingresos y posibilitar el trabajo desde casa. En cuanto al cambio de valores, la religión y la modernidad han producido cambios profundos en los modelos familiares y todas las transformaciones demográficas y de comportamiento de la pareja constituyen una «segunda transición demográfica». Para terminar, Adserà se pregunta si puede hacerse algo para conciliar el interés de los jóvenes por tener hijos y el de conseguir estabilidad laboral, y concluye, gracias a los datos analizados durante la conferencia, que se puede optar por dos modelos de otros estados: el primero –el nórdico– consiste en crear mucha ocupación en el sector público para que las mujeres trabajen y crear guarderías públicas; el segundo –el de los países anglosajones– se basa en el mercado, es decir, consiste en reducir la incertidumbre con un bajo nivel de desempleo y con flexibilidad laboral. Aun así, la ponente señala también el riesgo de que las nuevas realidades hayan modificado las preferencias personales, como ha sucedido en Alemania

Mesa redonda: «Cambio demográfico, envejecimiento de la población y políticas de dependencia»

La segunda mesa del Seminario está moderada por Ángel Castiñeira, profesor de Ciencias Sociales de ESADE, que introduce el tema y lo sitúa en el marco de los estados de bienestar. A continuación añade un apun-

te sobre el cambio social desde el periodo de la posguerra europea y considera que el escenario actual plantea una serie de nuevas preguntas. En este sentido, destaca la contribución de los participantes en la mesa redonda:

Guillermo de la Dehesa, Víctor Pérez-Díaz y Carles Boix.

Guillermo de la Dehesa, vicepresidente de Goldman Sachs Europe

De la Dehesa estructura su discurso en torno a los efectos económicos del envejecimiento de la población y la formulación de posibles soluciones. Cuando un país envejece, su PIB y su PIB por habitante crecen menos, ya que la población en edad de trabajar disminuye, se reduce el ahorro público y privado y aumenta el endeudamiento. Las previsiones actuales son que en 2050 España gastará el 15,7% del PIB en pensiones, por lo que deberá endeudarse para afrontar los costes; además, la reducción en el ahorro está relacionada con la reducción de la inversión, que a su vez hace disminuir la intensidad de capital y conlleva menos productividad y crecimiento.

Partiendo de este análisis, De la Dehesa propone cuatro posibles soluciones. La primera es que el estado se niegue a endeudarse más, lo que resulta inviable porque la mayoría de la población tendrá más de sesenta y cinco años y siempre votará en contra. La segunda es aumentar la tasa de fecundidad, sea dando incentivos económicos por cada hijo –como en Francia–, o dando facilidades a las mujeres que trabajan –como en Suecia, Dinamarca y Finlandia, donde las mujeres trabajan más y tienen más hijos. La tercera implica aumentar la edad de jubilación a medida que aumenta la esperanza de vida. La cuarta consiste en facilitar la llegada de inmigración, ya que para poder mantener la cifra de personas en edad de trabajar en España serían necesarios 6,2 millones de inmigrantes. Ahora bien, la inmigración es sólo un sistema temporal, porque es necesario que aumente la tasa de fecundidad, para lo cual hay que pensar en nuevas vías, que nunca serán soluciones mágicas sino un conglomerado de varias propuestas.

Víctor Pérez-Díaz, profesor de Sociología de la Universidad Complutense de Madrid

Pérez-Díaz recurre a las cifras de los países de la OCDE, que vaticinan que en 2050 la po-

blación de más de sesenta y cinco años representará las dos terceras partes del total, y define este sector de población. El sociólogo expone los rasgos que lo caracterizarán –personas con educación, con recursos económicos y dispuestas a estar presentes en la sociedad– y especula sobre el uso de sus recursos, teniendo en cuenta que sus intereses serán básicos, se preocuparán por la salud, la familia, las pensiones y sus actividades, y es posible que vuelvan a experiencias religiosas. Simultáneamente, irán trasladándose hacia actitudes de centro y centro-derecha y tendrán poca práctica cívica y redes de asociacionismo escasas. En definitiva, será un colectivo con un peso electoral fuerte, pero la articulación de ese peso estará influida por la tendencia a la moderación y el pragmatismo y por un interés en los elementos básicos. Pérez-Díaz examina también la responsabilidad de los ciudadanos en el gobierno de su sociedad y afirma que es doble, ya que los políticos tienen responsabilidad cívica ante la ciudadanía, y ésta tiene responsabilidad cívica por sí misma. Finalmente, y en referencia al futuro en un contexto en el que se prevé un aumento considerable de la inmigración, opina que los políticos deben iniciar una nueva reflexión que abandone el horizonte local para pasar al europeo y global.

Carles Boix, profesor de Ciencia Política de la Universidad de Princeton

La intención de Boix es reflexionar sobre las consecuencias del cambio demográfico en los cimientos políticos del estado de bienestar, pero plantea una forma de reflexión alejada de las tendencias tradicionales de carácter económico-financiero e ideológico. Para entender las consecuencias del cambio demográfico conviene recordar que en Europa el estado de bienestar se sustenta en un amplio consenso social de mediados del siglo xx, y que hoy en día se mantiene porque responde a los principios que creemos que deben regir una sociedad equitativa, porque ha coincidido con una etapa de vigor económico y de expansión de las oportunidades y porque acentúa la percepción ciudadana de que trata a todo el mundo por igual.

Boix ahonda en las características del momento en que se llegó al consenso social, en el cual la población europea incluía un sector social importante con ingresos bajos y había un estrato social notable con trabajos muy duros; todas las familias eran similares, la esperanza de vida era semejante a la edad de jubilación y la mayoría de las familias tenían muchos hijos. Todo ello hacía que el estado de bienestar fuera sostenible y aceptable, pero en los últimos veinte o treinta años esa homogeneidad ha comenzado a cambiar: los ingresos medios y la posibilidad de ahorro han aumentado; el tiempo de jubilación también; se ha llegado a una convergencia entre hombre y mujer, y las familias se han diversificado. Así pues, el carácter heterogéneo de la sociedad actual crea tensiones en el consenso social y hace indispensable que el estado de bienestar cree oportunidades para desarrollar una vida individual flexible, reduzca los incentivos negativos del hecho de trabajar y articule mecanismos para aumentar las oportunidades y la productividad individual.

Coloquio

Pérez-Díaz inicia el coloquio con una intervención en que, en primer lugar, cuestiona hasta qué punto podemos considerar que el estado de bienestar es una cristalización de sentimientos de solidaridad, ya que la construcción de un estado de bienestar como equivalente de solidaridad es problemática y esconde una falacia abstractiva. En segundo lugar, opina que cada sociedad define el estado de bienestar y sus instituciones en función de su universo moral y que, por tanto, no pueden compararse de manera generalista. Finalmente, afirma que hablar de libertad individual sin referirse al riesgo es hablar de personas que no son responsables de sus actos. Por su parte, Boix aporta una breve consideración sobre la inmigración y advierte de los riesgos de dos tentaciones de nuestra sociedad –la exclusión y la integración rápida– y declara que los inmigrantes deben adaptarse. A modo de resumen y como conclusión, Castiñeira afirma que las fórmulas del pasado pueden convertirse en los fracasos del futuro y subraya que estamos obligados a reformular las estructuras políticas.

Conferencia y acto de clausura

Jordi Pujol agradece a Caixa Sabadell la cesión del espacio donde se ha desarrollado el Seminario y cede la palabra a Lluís Brunet.

Lluís Brunet, presidente de Caixa Sabadell

Brunet afirma que actualmente vivimos momentos de cambios profundos que se suceden con rapidez, y que por este motivo necesitamos análisis cuidadosos que indiquen los caminos de futuro a los agentes económicos y a la sociedad en general. En relación con la temática del Seminario, considera indudable que habrá que conciliar los cambios con las necesidades de hoy y las previstas para el futuro.

Caixa Sabadell, a través de la Obra Social, revierte una parte importante de sus beneficios

en acciones sociales, culturales y medioambientales, en colaboración con entidades de la sociedad civil que asisten a los mayores, los inmigrantes, los discapacitados y otros colectivos desfavorecidos socialmente. Brunet opina que para poder dar respuesta a sus necesidades es primordial conocer la realidad, y por eso valora y agradece la tarea del Centre d'Estudis Jordi Pujol para reforzar los valores básicos de Cataluña y Europa. Como conclusión, expresa su apoyo a las iniciativas del CEJP, felicita a las personas que han participado en el Seminario y agradece la tarea del coordinador y la asistencia del público. ■

SUMMARY

Demographic Change and the Welfare State

Barcelona, 14th December 2006

Clarification

The summary of this Seminar has been produced by CEJP and the speakers are therefore not liable for the contents. To see the full text, please visit <http://www.jordipujol.cat/ca/cejp/publicacions>.

Content

<i>Introduction to the Seminar and Opening Address</i>	21
<i>Round Table: “Demographic Change, Birthrate and Family Politics”</i>	22
<i>Talk: “Demographic Change in Europe: the Transformation of Family Values and the Workplace”</i>	23
<i>Round Table: “Demographic Change, Aging Population and Dependence Policies”</i>	24
<i>Closing Address and Closing Act</i>	26

On 14th December 2006, the Centre d’Estudis Jordi Pujol (CEJP) organised the seminar entitled “Demographic Change and the Welfare State” at the seat of Obra Social, Caixa Sabadell, in Barcelona. The event was chaired by Carles Boix, professor of Political Sciences at the University of Princeton, and brought together prominent personalities from the spheres of politics, the economy, the university and sociology to debate and examine the causes and consequences of decreasing birthrates and an aging population in the most advanced societies.

Jordi Pujol, President of the CEJP, opened the seminar, accompanied by Carles Boix, both stressing the importance of birthrate to any country and referring to the specific objectives of the present seminar. Immediately afterwards, Janne Haaland-Matlyar, professor of International Politics at the University of Oslo, gave a talk on “Reconciling Family and Working Life. What is to be Done?” in which he emphasised the need to incorporate the question of fertility to the political agenda and compared the systems and politics of different European countries and proposed a range of measures to be taken in the future. This was followed by the seminar’s first round table, entitled “Demographic Change, Birthrate and Family Politics”, and chaired by Imma Tubella, the Rector of the Open University of Catalonia, who underlined the importance

of the family as an element of identity. The participants in this round table were John Ermisch, professor of Social and Economic Research at the University of Essex, and Jordi Gual, professor of Economics at IESE, who spoke respectively of the growing disconnection between birthrate and marriage in Europe and birthrate and an aging population, also discussing the policies that will be necessary to counteract this situation.

In the afternoon session, Àlicia Adserà, a professor at the University of Princeton, spoke on “Demographic Change in Europe: the Transformation of Family Values and the Workplace”, analysing the transformations that have taken place in Europe in terms of fertility over recent years, and presented proposals for the future based on an analysis of the models from other European countries. This was followed by the second round table, titled “Demographic Change, Aging Population and Dependence Policies”, chaired by Àngel Castiñeira, professor of Social Sciences at ESADE, with Guillermo de la Dehesa, Vice Chairman of Goldman Sachs Europe; Víctor Pérez-Díaz, professor of Sociology at the Complutense University of Madrid, and Carles Boix. Dehesa talked about the economic effects of an aging population and the possible solutions, while Pérez-Díaz defined the characteristics and interests of the population in 2050 and finally Boix reflected on the consequences of climate change

on the political foundations of the welfare state. The first round table concluded with a series of questions asked by the public and the second with a debate between the speakers.

The closing act of the seminar consisted of a brief address by Jordi Pujol followed by an

address by Lluís Brunet, President of Caixa Sabadell, who stressed the importance of analysing and reflecting on present day society and stated his support for the activities of the Centre d'Estudis Jordi Pujol.

Introduction to the Seminar and Opening Address

At the start of this third seminar Jordi Pujol, President of the CEJP, takes advantage of his opening address to stress the importance of population, which, along with territory, is what defines a country. He then hands the floor over to Carles Boix, Chairman of the seminar, who summarises the aims of the present event, which are to discuss fertility and its connotations with regard to dependence, population aging, immigration and international relations. The starting point for the seminar is the situation in Catalonia (where women have an average 1.2 children) with the aim of presenting a double reflection, to evaluate whether the causes of the falling population are cultural or religious and whether there are barriers that prevent the reconciliation of family and working life.

Opening Address: "Reconciling Family and Working Life. What is to be Done?", Janne Haaland-Matlary, Professor of International Politics at the University of Oslo

This first talk is centred on the new and relevant role of fertility and the family on the political agenda, both for NATO planners—given that forecasts regarding mid and long term European population levels, along with current demographic trends have a direct repercussion on defence policies—and European Economics Ministers. Haaland-Matlary establishes a comparison between different countries, according to which in the north the family question has been subject to debate since the mid-sixties, with policies always designed on the basis of a strong welfare state, while in the south attitudes and the lack of opportunities for women are responsible for very low birthrates. There are also particular cases, such as Germany and

the DINK phenomenon (Double Income, No Kids). With regard to the latter, she considers that reductionist attitudes towards fertility at the present time are very dangerous, insofar as the family is the essential and natural unit for all societies, while the concern of the state should be to assist the family rather than to manipulate it. In this sense, she says, there are two extremes, neither of which has proved adequate: communism—in which necessity dictates the fertility rate—and liberalism, or individualism—in which children become objects. She then reviews the range of existing policies in Europe and enumerates a series of measures that she believes the state should introduce in order to reconcile family and working life. These include lowering the age of having children and providing education for them, and also directing policies towards a younger age band and favouring maternity leave in both the public and private sectors. She states that, taking into account that globalisation and communication now allow for flexibility in terms of timetables and the workplace, governments should incorporate lifestyles that benefit fertility while, as demonstrated by the Nordic experience, reliance on a welfare state with a strong public sector does not necessarily make national economies less competitive.

Finally, Haaland-Matlary reflects on the tendency of politicians to limit themselves to the framework of the nation state and their incapacity to think internationally. As a result she believes that the political challenge today is the instrumental economy and that the needs of the state must be separated from the legitimate needs of the family. To conclude she underlines that parents and children have both rights and duties, and defends respect for the Universal Declaration of Human Rights.

Round Table: “Demographic Change, Birthrate and Family Politics”

Imma Tubella, Rector of the Open University of Catalonia, introduces the seminar’s first round table, taking advantage of the occasion to talk about a 2003 survey, into the elements that identify the citizen, the outright winner of which was the family. In her opinion globalisation, plus the productive flexibility that this involves, along with the introduction of information technologies and women’s struggle for access to the workplace, are transforming basic aspects of our society, and we have to know whether our institutions and politicians are sufficiently up to date to deal with this change. She then presents the participants in the round table, John Ermisch and Jordi Gual, and hands the floor over to them.

John Ermisch, Professor of the Institute for Social and Economic Research at the University of Essex

Ermisch centres his talk on the growing disconnection between fertility and marriage in Europe and in the analysis of the Nordic models in comparison with those of Catalonia. To begin with he examines the change that has taken place in Scandinavian countries where, over the last twenty years, fertility has been high with people marrying young, low divorce rates and few children born outside wedlock although, he says, there is now a tendency to postpone marriage, with many children born outside wedlock and a high percentage of divorces and common law relationships. In general the speaker states there are three factors that have led people to postpone marriage: the appearance of the contraceptive pill, widespread access to higher education and the phenomenon of cohabitation. In this sense, though, at the present time there are two dynamics, given that in Nordic countries fertility levels continue to be high, due to children born out of wedlock, while in the south rates are falling and parenthood is being increasingly delayed, given that cohabitation is not as

widespread. Finally, and despite the fact that people living together has contributed to maintaining high levels of fertility in Scandinavian countries, Ermisch insists that this is a form of union that is less stable and that represents certain costs for the state –such as having to deal with unstructured family units.

Jordi Gual, Professor of Economy at IESE

Gual’s talk is non-specific in nature and divided into different sections dealing with birthrate, population aging and the policies required to redress the balance of the current situation. In terms of birthrate he argues that we will have to see to what extent we can maintain or even increase present rates while trying to reconcile this aim with the incorporation of women to the workplace. With regard to the required policies, up to the present those that have been introduced have been aimed, on the one hand, at promoting a high birthrate and trying to reconcile family and working life and, on the other, at simplifying access to housing and providing nursery school places for children between six months and three years of age. Gual considers that in order to make progress towards conciliation, actions have to be taken with regard to the workplace, i.e. stability of contracting, flexible timetables and the provision of access to nursery schools. He argues that nothing new needs to be invented given the we only need to refer to experiences gained in other countries, insofar as it is a fact that where there is most female participation in the workplace is also where the birthrate is highest, thanks to the introduction of active policies in favour of both the incorporation of women to the workplace and their having children.

The speaker then presents two surveys, run by the Studies Service of “la Caixa”, and which contribute data to this debate. The first, which was directed by Maria Gutiérrez, analysed the activities that Catalans dedicate their free time to. One of the results of this

survey was that the amount of time that men dedicate to their children has nothing to do with their working situation, although in the case of women it does. The second, based on an examination of employment for those aged over forty-five, concludes that the people that most easily leave the workplace never to return are women, people with little training, work incapacities or people born outside Catalonia. Consequently, Gual positively evaluates the reform of retirement law and the reform of the workplace in 2002, and points out that these surveys help to detect the groups that most need assistance, providing analytical and statistical backup for the design of policies.

Debate

Imma Tubella starts off the debate by asking the speakers if we are trapped in a world that no longer exists, insofar as progress is being made towards a world of flexibility in the workplace (with certain costs but also with some advantages) and whether specific measures should be found to deal with this change. Gual maintains that it is difficult to change the model of society and to make the change over from classical working environments to modern ones, while reiterating the need to fall back on the experiences of others, such as Denmark, where flexibility has been introduced, allowing people to enter and leave the workplace, while also creating a safety net that provides workers with the guarantee that they will be able to return when they want. Ermisch, on the other hand, believes that this question makes it evident that reforms need to be introduced simultaneously at many different

levels, i.e. in order to deal with the scarcity of geographic mobility of citizens, for example, you have to improve the housing market and territorial infrastructures.

The first series of questions from the public are concerned with the birthrate and ask why it is necessary to increase the number of children and in whose interests that is. Ermisch argues that it is because that is what women want, while Gual claims it is a socioeconomic question, due to the need to have a balanced population pyramid, which will ensure that there are sufficient people of a working age to finance the retirement of older citizens and the social benefits of the rest. With regard to initiatives for promoting an increase in the birthrate, Gual believes that it is necessary to adopt tax, work and housing measures, while Ermisch questions the effectiveness of tax measures. With regard to the second series of questions, focusing on the environment for reconciliation, Gual points out that the Spanish working timetable is an example of an institutional structure that makes it difficult for working women to even consider having children, and warns that because of this timetable many qualified women end up having to accept jobs that undervalue their abilities, and that this also has a negative effect on productivity at a national level. With regard to the role of companies, the speakers both believe that it is necessary to change from hierarchical structures to team and networking systems. Finally, the chairman of the Seminar asks a question regarding the cost for children of being born out of wedlock, to which Ermisch answered that in Scandinavian countries the effects are minimal, because there are systems established for the protection of single mothers.

Talk: "Demographic Change in Europe: the Transformation of Family Values and the Workplace", Alicia Adserà, Professor of the Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, University of Princeton

Professor Adserà starts off by indicating that given the current situation the difference between the average age of the population in Europe and in the United States would pass from two to seventeen years. Working from this prem-

ise she structures her talk by dividing it into the following parts: demographic changes, preferences, workplace and fertility, the Spanish case, changing values and proposals for the future, and constantly backs up her explanations with

graphs and tables. With regard to the first point, she claims that a profound change has taken place, which is explained through the reduction in fertility and the fact that this reduction has not been homogeneous in all developed countries. In Europe, the delaying of maternity is a fact that is of particular importance in countries in the south; while data also indicates that one of the results of delaying maternity is that women have fewer children. With regard to preferences we should also be asking ourselves what the reasons are for these demographic changes, the most significant of which, she argues, is the incorporation of women to the workplace. While the desire to have children is maintained in all countries there is a significant difference between the ideal and the actual number of children, and this is evidence of the existence of barriers that prevent people from having as many children as they would like. With regard to fertility and the workplace a change can be seen in the relationship between these elements, given that the birthrate is higher in countries where fewer women are working or looking for work. Adserà, then, presents her analysis of the causes of this situation, based on a range of data and studies and reaches the conclusion that economic uncertainty and unemployment have also contributed to the declining birthrate and the tendency to delay maternity in Europe. To offset this, she claims, it is advisable to opt for the regulation of part time work, to make work available in the public sector and avoid the prevalence of temporary contracts. As an example and an argument professor Adserà examines various countries where these formulas have been introduced, such as Norway, Denmark or Finland –where 30% of the population work

in the public sector–, Sweden –where women always return to the workplace–, the United States and the United Kingdom –where they retire temporarily or work only part time– and Spain, along with other countries in the south, where leaving the workplace is usually definitive.

With regard to the Spanish case, professor Adserà insists that the fall in the fertility rate can be associated with increases in unemployment and the proportion of women working with temporary contracts. Spanish women claim that they do not have more children due to a lack of economic resources, thus the economic situation needs to be improved, increasing income and the possibility of women being able to work from home. With regard to changing values, religion and modernity have wrought profound changes in family models, and all of the demographic and behavioural transformations in terms of couples make up this “second demographic transition”. Finally, professor Adserà asks whether anything can be done to reconcile the desire of young people to have children and their need to find stable employment, concluding, based on the data analysed throughout her talk, that the possibility exists of opting for two models taken from other states. The first is the Nordic model, consisting of creating widespread public sector employment, which is where most women work, while setting up public nursery schools. The other model is the Anglo-Saxon model, which is based on the marketplace, that is, the reduction of uncertainty by keeping unemployment low and the work force flexible. Meanwhile this speaker also stresses the risk that these new realities will end up modifying personal preferences, as has been the case in Germany.

Round Table: “Demographic Change, Aging Population and Dependence Policies”

The seminar’s second round table is chaired by Àngel Castiñeira, professor of Social Sciences at ESADE, who introduces the subject matter, situating it within the framework of the welfare state. He then mentions the changes that have taken place in society following the

European post war period and considers that the actual scenario raises a number of new questions. In this sense he underlines the contribution to be made by the speakers in this round table, Guillermo de la Dehesa, Víctor Pérez-Díaz and Carles Boix.

Guillermo de la Dehesa, Vice Chairman of Goldman Sachs Europe

Dehesa structures his talk around the economic effects of an aging population and the formulation of possible solutions. When a country is aging its GDP grows at a slower rate, as does individual productivity, due to the decrease in the population of working age private and public savings drop and indebtedness increases. Current forecasts indicate that by 2050 Spain will have to spend 15.7% of GDP on pensions and, as a result, will have to go into debt to meet these costs. Furthermore, reductions in saving will, in turn, diminish the intensity of capital and result in lower levels of productivity and growth.

Following this analysis, Dehesa proposes four possible solutions. The first is that the State refuses to go into debt, although this is not very feasible given that the majority of the population will be over sixty-five and would be bound to vote against it. The second requires an increase in the birthrate, either stimulated by per-child economic incentives –as in France– or by providing help for working women –as in Sweden, Denmark and Finland, where more women work but they also have more children. The third requires the age of retirement to be increased, in line with the increase in life expectancy. The fourth is to encourage immigration, as this would maintain the levels of people of working age, Spain would need 6.2 million immigrants to achieve this. Immigration, however, is only a temporary solution because the need is for an increase in the birthrate, although new ways must be found to achieve this. Such solutions are never going to be magical, rather a mixture of a variety of propositions.

Víctor Pérez-Díaz, Professor of Sociology at the Complutense University of Madrid

Pérez-Díaz goes over the figures for the countries of the OECD, which predict that by 2050 two thirds of total population will be over sixty-five and then sets about defining

this sector of the population. Professor Pérez-Díaz lists the features that will characterise this sector –people with an education, economic resources and a disposition to be present in society– and speculates on the use of these resources. It must be taken into account that their interests will be basic, they will worry about their health, the family, pensions and their activities, while it is also possible that they will go back to being religious. At the same time they will move increasingly towards the centre/centre-right politically and will not be very civic, with poor associative networks. Definitely we are talking about a group that will have a great deal of political weight, although the use of this weight will be influenced by a tendency towards moderation and pragmatism, and by an interest in basic elements. He also takes a look at the responsibility of citizens in the governance of their society and states that this is twofold, given that politicians have civic responsibilities *vis-à-vis* citizens, while the latter also have civic responsibilities with regard to themselves. Finally, and with regard to the future, in a context in which a considerable increase in immigration is foreseeable, his opinion is that politicians must adopt a new perspective, abandoning their blinkered local focus and concentrating on a European-wide and worldwide perspective.

Carles Boix, Professor of Political Science at the University of Princeton

Boix states that his intention here is to reflect on the consequences of demographic change on the foundations of the welfare state, although he also wishes to suggest a form of reflection, distanced from traditional tendencies, regarding its economic-financial and ideological nature. In order to be able to understand the consequences of demographic change it must be remembered that in Europe the welfare state has, since the middle of the 20th century, been based on an extensive social consensus and that, to date, this has been maintained because it responds to the principles that we believe ought to govern an equitable society, because it has coincided

with a period of economic strength and expansion, of opportunities, and because it accentuates the perception of citizens that everyone ought to be treated equally.

Boix also takes an in depth look at the characteristics of the moment in which the social consensus was created, when the population of Europe included a significant low income social sector, where there was a considerable social strata employed in hard, physical work, where most families were similar, life expectancy was close to retirement age and most families had a lot of children. It was these factors that made the welfare state sustainable and acceptable, but over the last twenty or thirty years this homogeneity has started to change: average wages have increased along with the possibility of savings and life expectancy after retirement, and there has also been a convergence between men and women while families have diversified. Thus the heterogeneous character of present day society has created stresses within the social consensus, making it indispensable that the welfare state should create opportunities for the development of flexibility in the individual's life, reducing negative incentives to work and ar-

ticulating mechanisms to increase the individual's opportunities and productivity.

Debate

Pérez-Díaz begins the debate with a talk in which he, firstly, questions the extent to which the welfare state is the crystallisation of a feeling of solidarity, given that the construction of a welfare state as an equivalent to solidarity is problematic and leads to an abstractive fallacy. Secondly, he says that he believes that each society defines its welfare state and its institutions on the basis of its own moral universe and that, as a result, it is not possible to compare them in general terms. Finally he also claims that talking about individual liberty without reference to risk is talking about people who are not responsible for their own acts. Boix, for his part, provides a brief consideration of immigration, warning of the twofold risks for our society—exclusion and accelerated integration—declaring that immigrants must adapt. In short, and as a conclusion, Castiñeira states that the formulas of the past could lead to failures in the future and underlines that we are obliged to reformulate our political structures.

Closing Address and Closing Act

Jordi Pujol hands over the floor to Lluís Brunet and thanks Caixa Sabadell for providing their facilities for the duration of the seminar.

Lluís Brunet, President of Caixa Sabadell

Brunet states that we are currently living through a period of profound changes, that these are occurring very quickly and that for this very reason such are in need of painstaking analysis, in order to discover the paths to be followed in the future for both economic agents and society in general. With regard to the subject of the seminar, he considers that there is no doubt that the changes discussed must be reconciled with today's needs and those that are anticipated for tomorrow.

He goes on to say that Caixa Sabadell, through Obra Social, allocates an important part of their profits to social, cultural and environmental activities, in collaboration with other civil society entities that provide care for the aged, immigrants, handicapped people and other socially challenged groups. Brunet explains that he is of the opinion that it is essential to accept reality and, for that reason, thanks the Centre d'Estudis Jordi Pujol for the work that they have done in reinforcing the basic values of Catalonia and Europe. In conclusion he affirms his full support for the initiatives of the CEJP, extends his congratulations to all of those who have participated in the seminar and expresses his gratitude for the work of the chairman and to the public for attending. ■

RÉSUMÉ

Changement démographique et État providence

Barcelone, le 14 décembre 2006

Note explicative

Le résumé du présent séminaire a été rédigé par le CEJP. En conséquence, les conférenciers déclinent toute responsabilité concernant son contenu. Le texte complet du séminaire est disponible sur le site : <http://www.jordipujol.cat/ca/cejp/publicacions>.

Sommaire

<i>Présentation du séminaire et conférence inaugurale</i>	29
Table ronde : Changement démographique, natalité et politiques familiales	30
Conférence : Changement démographique en Europe : la transformation des valeurs familiales et du marché du travail	32
Table ronde : Changement démographique, vieillissement de la population et politiques de dépendance	33
<i>Conférence et clôture</i>	36

Le 14 décembre 2006, le Centre d'Etudis Jordi Pujol (CEJP) a organisé un séminaire, intitulé *Changement démographique et État providence* au siège de l'Obra Social de Caixa Sabadell à Barcelone. Carles Boix, professeur de sciences politiques à l'Université de Princeton, a été chargé de la coordination de cet événement qui a permis de réunir des figures remarquables du monde de la politique, de l'économie, de l'université et de la sociologie pour débattre et analyser les causes et les conséquences de la chute de la natalité et du vieillissement de la population dans les sociétés les plus avancées.

Jordi Pujol, président du CEJP, et Carles Boix ont pris en charge la présentation du séminaire, au cours de laquelle ils ont souligné l'importance de la natalité pour un pays et ont rappelé les objectifs concrets du séminaire. Ils ont ensuite passé la parole à Janne Haaland-Matlary, professeur de politique internationale à l'Université d'Oslo, dont la conférence intitulée *Réconciliation de la vie familiale et professionnelle. Comment s'y prendre ?* s'articulait autour de questions telles que la mise sur l'agenda politique de la question de la fécondité, la comparaison des systèmes et des politiques de différents pays européens

et les possibles voies d'avenir. Puis la première table ronde du séminaire, ayant pour titre *Changement démographique, natalité et politiques familiales*, a été modérée par Imma Tubella, rectrice de l'Universitat Oberta de Catalunya (UOC), qui a mis l'accent sur l'importance de la famille en tant qu'élément identitaire. Les participants, John Ermisch, professeur de recherche économique et sociale à l'Université d'Essex, et Jordi Gual, professeur d'économie à l'IESE, ont parlé, respectivement, du grand fossé qui sépare de plus en plus fécondité et mariage en Europe et de la natalité et du vieillissement de la population, ainsi que des politiques nécessaires pour redresser cette situation.

La séance de l'après-midi a consisté en une conférence sur le *Changement démographique en Europe : la transformation des valeurs familiales et du marché du travail*, prononcée par Alicia Adserà, professeur à l'Université de Princeton, au cours de laquelle elle a analysé les transformations qui se sont produites en Europe en matière de fertilité tout au long de ces dernières années et elle a fait des propositions d'avenir à partir de l'analyse des modèles en vigueur dans d'autres pays européens. Puis la deuxième

table ronde de la journée, intitulée *Changement démographique, vieillissement de la population et politiques de dépendance*, a été modérée par Àngel Castiñeira, professeur de sciences sociales à l'ESADE et a réuni Guillermo de la Dehesa, vice-président de Goldman Sachs Europe, Víctor Pérez-Díaz, professeur de sociologie à l'Universidad Complutense de Madrid, et Carles Boix. Guillermo De la Dehesa a traité des répercussions économiques du vieillissement de la population et des possibles solutions. Víctor Pérez-Díaz a défini, quant à lui, les caractéristiques et les intérêts de la population de 2050, tandis que Carles Boix a engagé

une réflexion autour des conséquences que le changement démographique peut avoir sur les fondements politiques de l'État providence. Enfin, la première table ronde s'est achevée sur un colloque avec la participation du public du séminaire, et la deuxième table ronde sur un débat entre les participants.

La séance de clôture du séminaire a consisté en une brève intervention de Jordi Pujol et un discours de Lluís Brunet, président de Caixa Sabadell, qui a mis en évidence l'importance de l'analyse et de la réflexion sur la société actuelle et a déclaré apporter son soutien aux activités du CEJP.

Présentation du séminaire et conférence inaugurale

Le président Jordi Pujol, chargé d'introduire ce troisième séminaire du CEJP, a souligné l'importance que revêt la population pour un pays, dans la mesure où territoire et population font partie intégrante de ce pays. Il a passé ensuite la parole à Carles Boix, directeur du séminaire, qui a résumé son objectif, à savoir débattre de la fertilité et de ses implications en matière de dépendance, de vieillissement de la population, d'immigration et de relations internationales. Le séminaire a pour point de départ la situation de la Catalogne (dont le taux est d'1,2 enfants par femme) et a pour but d'entamer une double réflexion : évaluer si les causes de la chute démographique sont culturelles et religieuses ou s'il existe des obstacles empêchant de concilier vie professionnelle et vie familiale.

Conférence : Réconciliation de la vie familiale et professionnelle. Comment s'y prendre ?, Janne Haaland-Matlary, professeur de politique internationale à l'Université d'Oslo

L'intervention de J. Haaland-Matlary s'est centrée sur la grande place que tiennent

récemment la fécondité et la famille dans l'agenda politique, aussi bien pour les planificateurs de l'OTAN –car les estimations de la population européenne à moyen et long terme ainsi que les tendances démographiques actuelles ont une répercussion directe sur les politiques de défense–, que pour les ministres européens de l'économie. J. Haaland-Matlary établit une comparaison entre divers pays, selon laquelle dans les pays du Nord, dont les politiques ont toujours été construites sur la base d'un État providence puissant, la question de la famille est au cœur du débat depuis le milieu des années soixante, tandis que dans les pays du Sud, certains comportements et opportunités des femmes engendrent des taux de natalité très bas ; sans oublier certains cas comme celui de l'Allemagne où se produit le phénomène DINK (*double income, no kids*). À cet égard, elle considère que les approches réductionnistes actuelles de la question de la fécondité sont très dangereuses car la famille est l'unité naturelle et la base de toute société ; par conséquent, l'État doit se limiter à l'aider et non pas à la manipuler. Vue sous cet angle, deux positions extrêmes sur la question devraient être évitées, selon

elle : d'une part, le communisme –selon lequel le taux de fécondité dépend de la nécessité–, et d'autre part, le libéralisme ou l'individualisme –selon lesquels les enfants sont réduits à de simples objets. J. Haaland-Matlary fait un tour d'horizon des politiques européennes actuelles et énumère une série de mesures que l'État devrait introduire afin de concilier vie familiale et vie professionnelle ; en l'occurrence, abaisser l'âge de la mère en âge de procréer et d'éduquer ses enfants, orienter les politiques vers une tranche d'âge plus jeune et favoriser les congés de maternité et de paternité dans les secteurs public et privé. Si l'on part du principe que la mondialisation et les communications permettent de flexibiliser les horaires et de travailler à n'importe quel endroit, les gouvernements devraient tenir compte des styles

de vie qui vont dans le sens de la fécondité ; d'autre part, à en juger par les expériences des pays du Nord, un État providence reposant sur un secteur public solide n'enlève rien à la compétitivité des économies nationales.

Au terme de son intervention, J. Haaland-Matlary a entamé une réflexion autour de l'incapacité des hommes politiques à penser à l'échelle globale et leur tendance à ne penser autrement que dans les termes de l'État-nation. Ce qui l'amène à croire que le défi politique actuel n'est autre que l'économie instrumentale et qu'il faut séparer les besoins de l'État des besoins légitimes de la famille. En guise de conclusion, elle met l'accent sur le fait que parents et enfants ont des droits et des devoirs, et elle défend le respect de la Déclaration universelle des droits de l'homme.

Table ronde : Changement démographique, natalité et politiques familiales

Imma Tubella, rectrice à l'Université ouverte de Catalogne, a été chargée de présenter la première table ronde du séminaire, au cours de laquelle elle a fait mention d'un projet de 2003 sur les éléments d'identification des citoyens dont le résultat majoritaire s'est avéré être la famille. Selon elle, la globalisation et la flexibilité productive qui en découle, ainsi que l'introduction des technologies de l'information et la lutte de la femme pour accéder au monde du travail, opèrent à l'heure actuelle une transformation des aspects fondamentaux de notre société. La question se pose donc de savoir si les institutions et les politiques sont véritablement en mesure d'affronter un tel changement. Elle présente ensuite les participants de la table ronde, John Ermisch et Jordi Gual, à qui elle passe la parole.

John Ermisch, professeur à l'Institut de recherche économique et sociale de l'Université d'Essex

J. Ermisch a centré son discours sur l'écart qui ne cesse de se creuser entre la fécondité et le mariage en Europe, et sur l'analyse des modèles nordiques en comparaison à celui de notre pays. Dans un premier temps, il examine le changement qui s'est produit dans les pays scandinaves, où il y a vingt ans le taux de fécondité était élevé, les conjoints se mariaient jeunes, leur union matrimoniale durait et les enfants conçus en dehors du couple étaient peu nombreux ; or, de nos jours, les conjoints ont tendance à se marier de plus en plus tard, à concevoir davantage d'enfants en dehors du couple, le taux de divorces et d'unions non matrimoniales est plus élevé. En ligne générale, le conférencier met en avant les trois facteurs qui ont poussé les conjoints

à retarder le moment de se marier : l'apparition de la pilule contraceptive, l'accès généralisé à l'éducation supérieure et le phénomène de la cohabitation. À cet égard, deux dynamiques émergent néanmoins actuellement : au Nord, le taux de fécondité reste élevé du fait que les enfants naissent de l'union de conjoints qui vivent sous le même toit, tandis qu'au Sud, ce taux reste faible et la fécondité se manifeste tardivement car la cohabitation n'est pas aussi répandue. En guise de conclusion, J. Ermisch affirme que même si la cohabitation a contribué au maintien du taux de fécondité dans les pays scandinaves, il n'en demeure pas moins qu'il s'agit là d'une forme d'union moins stable qui représente un certain coût pour l'État –notamment celui de la prise en charge des familles déstructurées.

Jordi Gual, professeur d'économie à l'IESE

L'exposition de J. Gual, de caractère général, propose deux orientations : d'une part, la natalité et le vieillissement de la population, et d'autre part, les politiques de redressement de la situation actuelle. Au sujet de la natalité, le problème est de savoir dans quelle mesure son taux peut être maintenu ou récupéré, voire comptabilisé avec l'entrée des femmes sur le marché du travail. Quant aux politiques, qui ont été mises en œuvre jusqu'à présent ont mis l'accent, d'une part, sur l'encouragement à la natalité et la conciliation de la vie familiale et professionnelle, et d'autre part, sur l'accès au logement et l'éducation des enfants de six mois à trois ans. J. Gual considère qu'il faut agir sur le marché du travail pour avancer vers la conciliation, autrement dit, stabiliser le système de recrutement de personnel, flexibiliser les horaires de travail et faciliter l'accès aux écoles Bressol (crèche-jardin d'enfants). Nous n'avons rien à inventer, selon lui ; il nous suffit de prendre exemple sur les expériences d'autres pays : à mesure

que la participation des femmes sur le marché du travail progresse, le taux de natalité tend à s'élever, car la mise en œuvre de politiques actives favorise l'entrée des femmes sur le marché du travail et la possibilité pour elles d'avoir des enfants.

Pour alimenter le débat, le conférencier a ensuite présenté deux études réalisées par le Service d'études de La Caixa. La première, menée sous la direction de Maria Gutiérrez, est une analyse des activités auxquelles se consacrent les Catalans ; il en est ressorti, entre autres, que le temps que les pères de famille passent avec leurs enfants ne dépend pas de leur situation professionnelle, contrairement aux mères de famille. La deuxième étude, qui analyse l'activité professionnelle à partir de cinquante-cinq ans, met en évidence que les personnes qui quittent plus facilement le marché du travail pour ne plus y retourner sont les femmes, les personnes qui ont peu de formation, celles qui ont des handicaps professionnels et celles qui ne sont pas nées en Catalogne. Le professeur émet un avis favorable quant à la réforme de la Loi de 2002 portant sur le régime des retraites et du marché du travail, et signale que ces études aident à détecter les collectifs qui requièrent une prise en charge et fournissent aux gouvernements le support analytique et statistique nécessaire à l'élaboration de leurs politiques.

Colloque

I. Tubella ouvre le colloque sur une question qu'elle pose aux conférenciers : ne serions-nous pas aux prises avec un monde qui n'existe pas ? Car, selon elle, nous avançons vers une flexibilisation du travail (qui comporte des coûts mais aussi des avantages) et il serait temps de penser à des mesures concrètes pour faire face à ce changement. J. Gual affirme qu'il est difficile de changer de modèle de société et de passer de milieux professionnels classiques à des milieux modernes. Il rappelle toutefois qu'il

est nécessaire de prendre exemple sur les expériences d'autres pays, comme par exemple le Danemark, qui a introduit une certaine flexibilité dans les mouvements d'entrée et de sortie sur le marché du travail mais a également mis sur pied un réseau de sécurité qui garantit le retour des travailleurs sur le marché. Pour J. Ermisch, cette question renvoie à la nécessité d'effectuer des réformes simultanément à de nombreux niveaux, c'est-à-dire que pour faire face à la faible mobilité géographique des citoyens, par exemple, il faut améliorer le marché du logement et les infrastructures territoriales.

Les premières questions du public portent sur la natalité. La première d'entre elles concerne les raisons pour lesquelles il faut augmenter le nombre d'enfants et qui y trouve intérêt. J. Ermisch répond que cet aspect de la question relève du désir des femmes, tandis que pour J. Gual, la raison est socioéconomique. Ce dernier souligne en effet l'importance pour une société d'avoir une population équilibrée de telle sorte que la population active puisse générer les revenus suffisants pour couvrir les dépenses des retraites et des prestations de la population non active. Quant aux initiatives

à mettre en œuvre pour encourager la natalité, J. Gual pense qu'il faut adopter des mesures d'ordre fiscal, professionnel et de logement. J. Ermisch, quant à lui, semble plutôt sceptique quant à l'efficacité des mesures fiscales. Les questions suivantes sont plutôt orientées vers la question de la conciliation. À cet égard, J. Gual met l'accent sur les horaires de travail espagnols ; selon lui, cette structure institutionnelle constitue un véritable obstacle pour les femmes qui veulent avoir des enfants. En effet, pour des questions d'horaires, nombre de femmes qualifiées acceptent des postes où elles sont dévalorisées, ce qui affecte de manière très négative la productivité nationale. À propos du rôle de l'entreprise, les conférenciers estiment qu'il faut se défaire des structures hiérarchisées et passer à des systèmes de travail en équipe et en réseau. En guise de conclusion, le directeur du séminaire pose une question sur les coûts de la cohabitation pour les enfants, à laquelle J. Ermisch répond que dans les pays scandinaves, les effets sont minimisés dans la mesure où les gouvernements ont mis en place des systèmes de protection pour les mères célibataires.

Conférence : Changement démographique en Europe : la transformation des valeurs familiales et du marché du travail,
Alicia Adserà, professeur à la Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Université de Princeton

A. Adserà a commencé sa conférence en signalant qu'au vu de la situation actuelle, dans cinquante ans la différence entre l'âge moyen de la population européenne et de celle des États-Unis peut osciller entre deux et dix-sept ans. À partir de cette prémisse, elle structure son discours en plusieurs parties, à savoir les changements démographiques, les préférences, le marché du travail et la fertilité, le cas espagnol, les changements de valeurs et les propositions d'avenir,

et ses explications sont ponctuées d'exemples tirés de graphiques et de tableaux. Concernant le premier point évoqué, A. Adserà explique que non seulement la baisse de la fertilité mais aussi le fait qu'elle n'ait pas été homogène dans les pays développés a entraîné un profond changement démographique. En Europe, plus particulièrement dans les pays du Sud, les femmes ont tendance à retarder le moment d'avoir des enfants ; les données démontrent en

outre qu'à la longue, le fait de retarder ce moment implique d'avoir moins d'enfants. En ce qui concerne les préférences, la question est de savoir pourquoi ces changements démographiques ont lieu. L'arrivée de la femme sur le marché du travail serait de fait l'une des raisons principales. Bien que le désir d'avoir des enfants se maintienne dans tous les pays, il y a une différence entre le nombre idéal et le nombre réel d'enfants, d'où l'existence d'obstacles empêchant que les enfants désirés viennent au monde. Quant au marché du travail et à la fertilité, on observe un changement dans le rapport de ces éléments, en ce sens qu'il y a moins d'enfants dans les pays où les femmes qui travaillent ou sont à la recherche d'un emploi sont moins nombreuses. A. Adserà approfondit dans l'analyse des causes de ce phénomène à partir de différentes données et études et conclut que l'incertitude économique et le chômage ont contribué à faire baisser les taux de fertilité et à retarder le moment d'avoir des enfants en Europe. Pour freiner cette tendance, il est souhaitable de recourir à la régulation du temps partiel, à l'offre de travail dans le secteur public et à donner la priorité aux contrats de travail temporaires. En guise d'exemples pour appuyer sa thèse, A. Adserà examine différents pays où ces formules ont été introduites, tels que la Norvège, le Danemark ou la Finlande –où 30 % de la population travaille dans le secteur public–, la Suède –où les femmes retournent toujours sur le marché du travail–, les États-Unis et le Royaume-Uni –où elles quittent temporairement le marché du travail ou travaillent à temps partiel– et l'Espagne et les pays du

Sud où la sortie du marché du travail est définitive.

À propos du cas espagnol, on observe une baisse du taux total de fertilité et une augmentation du niveau de chômage et de la proportion de femmes qui travaillent avec des contrats temporaires. Les femmes espagnoles disent qu'elles n'ont pas plus d'enfants par manque de ressources économiques ; il faut donc améliorer les conditions économiques, augmenter les revenus et promouvoir le travail à la maison. Quant au changement de valeurs, la religion et la modernité ont entraîné de profonds changements dans les modèles familiaux ; toutes les transformations démographiques et de comportement du couple forment cette «deuxième transition démographique». En guise de conclusion, A. Adserà se demande s'il est possible de concilier l'intérêt des jeunes d'avoir des enfants et celui d'obtenir une stabilité professionnelle. Grâce aux données analysées tout au long de sa conférence, elle conclut que l'on peut s'inspirer des modèles de deux États : dans un premier temps, le modèle nordique, qui consiste à créer un grand nombre de postes dans le secteur public, destinés aux femmes, et à mettre en place des crèches publiques pour les enfants. Dans un deuxième temps, elle cite l'exemple des pays anglo-saxons, qui ont pour fondement le marché ; dans ce cas, il s'agit de réduire l'incertitude, en maintenant un faible taux de chômage et en stimulant la flexibilité professionnelle. A. Adserà signale également la menace que peuvent représenter les nouvelles réalités lorsqu'elles modifient les références personnelles, comme cela a été le cas de l'Allemagne.

Table ronde : Changement démographique, vieillissement de la population et politiques de dépendance

La deuxième table ronde du séminaire a été modérée par Àngel Castiñeira, profes-

seur de sciences sociales à l'ESADE, qui introduit la thématique et la situe dans le

cadre des États providence. Pour commencer, il fait un bref commentaire sur les changements qui se sont produits dans la société depuis l'après-guerre en Europe et considère que la situation actuelle pose de nouvelles questions. En ce sens, il souligne la contribution des participants de la table à ce débat : Guillermo de la Dehesa, Víctor Pérez-Díaz et Carles Boix.

Guillermo de la Dehesa, vice-président de Goldman Sachs Europe

G. De la Dehesa structure son discours autour des effets économiques du vieillissement de la population et de la formulation de possibles solutions. Le vieillissement d'un pays se traduit par la réduction de la croissance de son PIB et de son PIB par habitant car la population en âge de travailler est de moins en moins nombreuse, l'épargne publique et les placements privés diminuent et l'endettement augmente. Selon les prévisions actuelles, en 2050 l'Espagne dépensera 15,7 % du PIB en retraites ; elle devra donc s'endetter pour faire face à ces coûts. De plus, la réduction de l'épargne est en rapport avec la réduction de l'investissement, qui à son tour provoque une baisse de l'intensité du capital, d'où une moindre productivité et croissance.

À partir de cette analyse, G. De la Dehesa propose quatre solutions possibles. La première est que l'État refuse de s'endetter davantage, mais cette voie est sans issue dans la mesure où la majorité de la population aura plus de soixante-cinq ans et refusera toujours cette solution. La deuxième consiste à augmenter le taux de fécondité, au moyen de programmes de stimulations économiques pour chaque enfant –cas de la France– ou d'aides accordées aux femmes qui travaillent –cas de la Suède, du Danemark et de la Finlande, où les femmes travaillent davantage et ont plus d'enfants. La troisième solution consiste à retarder le mo-

ment de la retraite à mesure que l'espérance de vie augmente. La quatrième solution est de faciliter l'arrivée d'immigrants car pour pouvoir maintenir le nombre de personnes en âge de travailler en Espagne, il faudrait 6,2 millions d'immigrants. Ceci dit, l'immigration n'est qu'une solution temporaire, car ce qu'il faut, c'est augmenter le taux de fécondité. Il faut réfléchir à d'autres voies possibles, qui ne seront jamais des solutions magiques mais un ensemble de propositions diverses.

Víctor Pérez-Díaz, professeur de sociologie à l'Université Complutense de Madrid

V. Pérez-Díaz, à partir de l'analyse des données des pays de l'OCDE, annonce qu'en 2050, la population de plus de soixante-cinq ans représentera les deux tiers du total, et s'attache à définir ce secteur de la population. Le sociologue expose les traits qui le caractérisent – des personnes ayant une éducation, des ressources économiques et disposées à manifester leur présence dans la société– et il se met à spéculer sur l'usage de leurs ressources. Des préoccupations de base seront au cœur de leurs priorités, à savoir la santé, la famille, les pensions de vieillesse et leurs activités ; il est fort possible du reste qu'ils s'adonnent de nouveau à certaines expériences, notamment religieuses. Ils tendront ainsi à adopter peu à peu des attitudes centristes, voire de centre-droite, et seront peu enclins à participer à des activités civiques et à créer des associations. En définitive, ce collectif aura un poids électoral conséquent, mais qui sera influencé par sa tendance à la modération et au pragmatisme et par les préoccupations de base. V. Pérez-Díaz examine également la responsabilité des citoyens dans la gouvernance de leur société et affirme qu'elle est double : les hommes politiques ont une responsabilité civique envers les citoyens, et ceux-ci ont une

responsabilité civique envers eux-mêmes. Pour conclure, et en perspective d'un avenir où la croissance du flux migratoire s'annonce particulièrement importante, il estime que l'heure est arrivée pour les hommes politiques d'entamer une nouvelle réflexion, en reformulant les coordonnées locales à l'échelle européenne et globale.

Carles Boix, professeur de science politique à l'Université de Princeton

C. Boix, qui oriente sa réflexion vers les conséquences du changement démographique sur les fondements politiques de l'État providence, donne à son discours une forme tout à fait différente de celle des tendances traditionnelles d'inspiration économique, financière et idéologique. Pour pouvoir comprendre les conséquences du changement démographique, n'oublions pas qu'en Europe, l'État providence a été fondé sur un large consensus social qui date du milieu du XXe siècle. Il se maintient encore de nos jours parce que, d'une part, il répond aux principes qui, selon nous, doivent régir une société équitable ; parce qu'il a coïncidé, d'autre part, avec une étape de croissance économique et d'expansion opportuniste ; et finalement, parce qu'il accentue chez les citoyens la perception que tout le monde est traité sur un pied d'égalité.

C. Boix approfondit sa réflexion sur les caractéristiques du moment où s'est produit ce consensus social : un secteur social important de la population européenne vivait avec de faibles revenus ; une grande couche sociale réalisait des tâches très dures ; toutes les familles se ressemblaient ; l'espérance de vie se situait à peu près à l'âge de la retraite ; et la majorité des familles étaient des familles très nombreuses. La population vivait donc dans un État providence relativement acceptable. Mais ces vingt ou trente dernières années, cette situation homogène a commencé à accuser des changements :

les revenus moyens et la possibilité d'épargne ont augmenté, ainsi que la durée de la retraite ; la situation de l'homme et la femme a convergé, et les familles se sont diversifiées. Le caractère hétérogène de la société actuelle, sous-tendu par des conflits au niveau du consensus social, oblige l'État providence de bien-être à créer des opportunités qui permettent de mener une vie individuelle flexible, à réduire les incitations négatives au travail et à mettre en œuvre des mécanismes pour augmenter les opportunités et la productivité individuelle.

Colloque

La discussion s'engage avec une intervention de V. Pérez-Díaz qui, dans un premier temps, se demande dans quelle mesure on peut considérer que l'État providence est une cristallisation des sentiments de solidarité car la construction d'un État providence en tant qu'équivalent de solidarité est non seulement une source d'équivoque mais aussi une prétention fallacieuse. Deuxièmement, il pense que chaque société définit l'État providence et ses institutions en fonction de son univers moral et que, par conséquent, on ne peut pas généraliser les comparaisons. Il affirme enfin que parler de liberté individuelle sans faire référence au risque revient à parler de personnes qui ne sont pas responsables de leurs actes. De son côté, C. Boix fait une brève considération au sujet de l'immigration ; il met en garde notre société contre le risque de céder à deux tentations –celle de l'exclusion et celle de l'intégration rapide– et affirme que les immigrants doivent s'adapter. Pour résumer le colloque et en guise de conclusion, À. Castiñeira affirme que les formules du passé peuvent devenir les échecs de l'avenir et il souligne que nous avons le devoir de reformuler les structures politiques.

Conférence et clôture

Jordi Pujol donne la parole à Lluís Brunet et remercie Caixa Sabadell d'avoir cédé l'espace où a eu lieu le séminaire.

Lluís Brunet, président de Caixa Sabadell

L. Brunet déclare que nous vivons actuellement des moments de changements profonds qui se succèdent très rapidement, qui nous obligent en conséquence à faire des analyses pointues pour montrer les voies d'avenir aux agents économiques et à la société en général. En rapport avec la thématique du séminaire, il lui semble évident qu'il faudra concilier changements et besoins actuels et à venir.

Caixa Sabadell, par le biais de l'Obra Social, reverse une part importante de ses bé-

néfices à des actions sociales, culturelles et environnementales, en collaboration avec des organismes de la société civile qui assistent les personnes âgées, les immigrants, les handicapés et d'autres collectifs socialement défavorisés. L. Brunet estime que pour pouvoir donner une réponse à ces besoins, il est primordial de connaître la réalité, et c'est pourquoi il mesure à sa juste valeur et est reconnaissant au Centre d'Estudis Jordi Pujol des efforts qu'il met en œuvre pour renforcer les valeurs fondamentales de la Catalogne et de l'Europe. En guise de conclusion, il déclare apporter son soutien aux activités du CEJP, félicite les personnes qui ont participé au séminaire et remercie le coordonnateur pour son travail et le public pour son assistance. ■

www.jordipujol.cat